

***Xabiartxo*-ren jarraikako testuliburuak euskal irakaskuntzaren garapenean**

Karmele Perez Urraza

Euskal Herriko Unibertsitatea. Didaktika eta Eskola Antolakuntza Saila
topppeurk@vg.ehu.es

Abstract

With the aim of having a look at the abolition of Basque customary laws, in the period between 1876 and 1974 we will get to know about the teaching efforts of the Basque Renaissance and the development of didactic books, the years of silence, and the new initiatives for recovery of the language. In *Euskalingua-2*, we mentioned the Basque textbook *Xabiartxo*, published during those years, as a pioneer of the Basque curriculum, having analyzed the treatment given in the book to work and technological development. To end up the study of that age of language assimilation and recovery efforts, we will take the same subject matter, but this time analyzing the textbooks published after *Xabiartxo*. In this way, we intend to underline the presence given to the sociocultural environment of the Basque Country in the Basque textbooks produced during the last one hundred years.

Laburpena

Foruen aboliziori so egin nahian, 1876-1974 epealdian Euskal Pizkundearen irakaskuntza saioak eta liburu didaktikoen susperraldiak, isiluneak eta berreskurapen-saio berriak ezagutuko ditugu. *Euskalingua-2*an, epealdi honetako *Xabiartxo* eskola-liburua aipatzen genuen euskal curriculumaren aintzindari gisa, lanari eta garapen teknologikoari ematen zitzaion trataera aztertuz gero. Hizkuntza asimilazioa eta berreskurapen saioen aro honi amaiera emateko asmoz, aztergai beretik abitzen gara oraingoan, baina *Xabiartxo*ren jarraikako eskola-liburuak hartuz, ehun urte horietan euskaraz ekoiztuak Euskal Herriko testuingune soziokulturalari ematen dion presentzia agertu gura dugulako.

Hitz gakoak: lana, testuliburua, curriculum.

1. Euskal liburu didaktikoen susperraldia

Foruen ondorengo gizarte-mugimenduen protestak eta euskaltzaleen hizkuntzaren aldeko errebindikazioak direla eta, hezkuntzaren munduan auzo-eskolen esperientzia eta lehen Ikastolak ezaugutuko ditugu. Sasoi horretan ernatzen dira Eusko Ikaskuntzaren kongresu desberdinetan hizkuntza eta irakaskuntzako arloei buruzko erabaki eta ekimenen emaitzak. Horra hor, Eusko Pizkundearen euskal nortasuna esnatzeko asmo berriak (1931-36), lehen Eusko Jaurlaritzaren sorrera (1936), Gerra Zibilaren etena eta isileko lana frankismoan (1936-50), Ikastolaren mugimenduaren sorrera (1960) eta, belaunaldi berriekin sortzen den ezker nazionalismo irautzailea (1960-1975) euskara batuaren inguruko eztabaidak eta onarpenak (1968) ematen diren bitartean.

Xabiartxo eskola-liburua giro honetan, 1925. urtean argitaratzen da. Horren osteko ikasmaterialaren ekoizpenari begira etenaldi nabarmena konstatatzen da 1931. urtea arte. Ordutik aurrera hasten da ernetzen eta loratzen euskal ikasliburuen hastapena. “Lehen Irakaskuntzaren Batzordeak”, euskaraz idatziriko eskola-liburuen premiaz jabeturik *-Xabiartxo* agorturik zegoen eta euskal lumak urriak ziren-, berriro Lopez Mendizabalek eskola testuak idazteari ekin zion eta, P. Iturriotzekin batera, sasoi honetako idazle aipagarriena du. Ordukoak dira irakurtzen ikasteko *Umearen laguna* (L. Mendizabal, 1920; 1931n berrargitaratua.), *Txomin Ikasle* (P. Iturrioz, 1931), *Martin Txilibitu* silabarioa (L. Mendizabal, 1931). Sasoi berean

argitaratzen dira *Sabin Euskalduna* (Estornes Lasa, 1931) -Agustin Zumalabek itzuli eta gainbegiratua- eta *Lutelestia* (P. Iturrioz, 1932), lehena, bigarren mailako irakurketa liburua, eta bigarrena, aldiz, lehen geografia liburua. Liburu mardulagoak dira, landuagoak, inprenta-teknika berriagoz eginak eta *Xabiartxo*-ren ildo ideologikotik edaten dutenak, orduko hezkuntza ofizialari uko eginez, berrikuntza pedagogiko eta ideologikoaren isla izan nahi dutenak. *Txomin ikasle* kartilatik hasi eta, testuan zein irudietan pedagogia ulertzeko era modernoak zegoen. *Umearen laguna* silabarioan, adibidez, testu taiutzea eta ikonografiaren erabilera oso aurrerakoa da sasoi horretarako (irudi erakargarriak, koloreetan batzuetan eta zuri beltzean gehienetan), edo irakurtzen ikasteko eta trebatzeko *Xabiartxo* moduko irakurketa-liburuetan. Antzeko zerbait gertatzen da diziplina jakin bati dagozkion testuliburuetan ere. *Lutelesti*-n, adibidez, Euskal Herria irakasgune bihurtzen da Euskal Herriko errealitate demografiko, geografiko, sozial eta linguistikoko azaltzeko orduan. Sasoirako egoki eta modernoak ziren irudiz eta testuaz hornitua da, argazkia, erabilera eta mapa koloreztatuak, laburpenak, galderak eta antzeko errekurso didaktikoak erabiltzen baitira (Dávila 1997: 615). Beste urrats kualitatiboa G. Jauregiren (*Pisia*, 1935) eta *Kimia* (1936) liburuetan ikusten dugu. Itxura mardulagoko hauetan, zientziaren alorreko fisika eta kimika diziplinak jorratu nahian hiztegi berezia sortu eta egokitze ahalegina nabarmendu behar da (Dávila 1997: 614), irudietan eta apaindurietan euskal ohiturak eta Euskal Herriko testuingurua ardatz gisa hartzen diren bitartean.

Euskal Eskolen Federakundeak-Euzko Ikastolaren Batzak aurreko hamarkadan sortutako materialak erruz erabili arren, 1932tik 1937ra doan epealdian material berriak ere sortzen dira. Hor lekuko, Julene Azpeitia idazle eta pedagogoak 1932an idatzitako *Irakurri maite* izenekoa, non 40 orritan 14 gai desberdin jorratuz haurren hezkuntza indibidual, sozial eta nazionalaren gaia lantzen baita (Dávila, 1997: 614), eta Bruño argitaletxeak 1933an gipuzkeraz prestaturiko 256 orriko *Zenbakizti lengaien ikastia, ikaslearen idaztia*, aritmetika-liburua, Madril-Bartzelonako “La Instrucción Popular”ean argitaratua, Eusko Ikaskuntzaren oneritiz. Seve Callejak (1994: 193) dioen moduan, “hau izan zen eskola liburugintzan kanpoko argitaletxe bat lehengoz sartu zen aldia. Garai berean, argitaletxe berak beste bi lan argitaratu zituen, *Pisia* eta *Kimia*, Altunak itzulita”.

Euskaraz idatziriko testuliburugintzaren ildo kronologikoari jarraituz, 1936an espainiar Estatuan jasandako gerrate zibilak erabat baldintzatu zuen euskarazko ekoizpena, eta eskola-materialarena bereziki. Euskal agintariak, pentsalariak, hau da, euskal intelligentsia politiko eta kulturala erbesteratuta zegoela, euskarazko ekoizpen gehiena Iparraldean eta Amerikan zokoratu zen, Hegoaldean inolako euskal adierazpenik jaio baino lehen zigortua baitzen. 1937tik 1960ra Hegoaldean ia ez da ezer argitaratzen. *Xabiartxo* erabili ohi da euskara liburu bakartzat isilpean irauten duten ikastoletan edo etxe-eskoletan. Bestalde, Iparraldeak protagonismo handiagoa hartzen du. Sasoi horretakoak honako hauek ditugu: batetik, 1944an Jules Moulier “Oxobi”ren *Haur ekhe haurrentzat* haur-olerki liburua Iparraldeko euskalkiaz egina, zeina lehengoz argitaratu zenetik oraintsu arte Iparraldeko eskoletan eta ikastoletan guztiz erabilia izan baita, nahiz eta Hegoaldean euskalkiagatik hedakuntza murriztuagoa izan, eta, bestetik, 1952an Baionan egile ezezagun batek argitaratutako *Battitta eta Mariaño. Haurrak ikhas-azue eskuaren irakurtzen* kartila. Iparraldeko euskalki desberdinak erabiltzen dituelako, euskarazko ahoskerako eta idazkerako oharrak frantsesez hitzaurre-modura agertzen direlako, eta kontuan izanik, Ikastolen arteko harremanak, testuliburuari dagokionez, hirurogeigarren hamarkada arte ez zirela ezarri, bere erabileraz bat egiten dugu Seve Callejak (1994: 195) dioenarekin, hots, “50-70 bitarteko irakaskuntza elebidunerako saioetan *Battitta eta Maraino* izango zela gehien erabili zen kartila”. Aipatu ditugun bi lan haez gain, haurrentzat eta eskolan erabiltzeko euskaraz argitara zitekeen gauza bakarra katexima, dotrina edo elizliburuak ziren. Horra hor, 1948an, Baionako Elizbarrutiak komiki modura, lumaz eta koloreztatuta argitaraturiko *Ichorio Ederrena*, non irudiaren ondoan testu argigarri Liburu Santuko zatirik garrantzitsuenak agertzen diren. Bestalde, baditugu 1948an Manuel Lekuonaren 14 orriko *Iesu aurraren bizitza*, irakasteko erabilia, eta 1949an ildo beretik argitaraturiko *Haurren Eliz-liburutxoa*, eta *Kristau-ikasbidea* (bizkaieraz eta gipuzkeraz) lan anonimoak. Horrez gain, baina bere izaera dela eta aparte utziko dugu gure hustuketa lanari

begira, aipatzen dugu Madeleine Jaureguiberry-ren ikasbidea, edo euskara irakaskuntzan sartzeko metodoa. Pau-ko ikuskaritzak onartu ondoren Iparraldeko eskola guztietara zabaldu zen zuberotarraren metodoa, euskara eskolatan sartzeko asmoz baina itxaron gabe irakasleak euskaldun arte. Kantuz osaturiko disko bilduma honek hastapen mailarako euskaraz eta frantsesez testuak ere bazituen, Añamendi Enciclopediatik jasotzen dugunez.

Horregatik 1960tik 1970eko bitarteko epealdia, testugintzaren ikuspuntutik ez da oso aberatsa ez kantitatez ez kalitatez. Argitaratzen diren liburuek oraindik gerra aurreko euskal nazionalismoaren baloreetatik edaten dute. Alde batetik, badugu 1961ean Julene Azpeitiak argitaraturiko 178 orriko *Amandriaren altzoan* irakurketa liburua, eta bestetik 1967an eta 1970ean *Xabiartxo*-k dituen berrargitarapenak -nahiko esanguratsuak, bestalde- materialaren eskasiaz euskaldun-fededun pentsamoldean sozializatzeko tresna baliotsuak oraindik. Horiez gain, aipagarri ditugu hamarkadaren bukaeran, 1968an Itziar Muñoak bizkaieraz idatzitako 55 orriko *Aurtxoa II*, eta, 1970ean bizkaieraz eta gipuzkeraz Iñaki Goikoetxeak idatzitako *Giza Soina*. Liburu honetan 143 orritan zehar gorputzaren atalak eta zentzumenak erakusten dira, modu globalizatuan ipuin eta kanteekin osatua dago eta, haurrak liburuan bertan bete ditzan, ariketa gidatuak datoz. Zentzu horretan, geroko hainbat eskolaren eta irakurketa-libururen aitzindari gisa har daiteke. Hamarkada honetako azken liburu horietan kolore biziko irudiak nabarmen daitezke eta, ildo didaktiko desberdinei jarraitu arren, edukiaren aldetik biak euskal ohituretan oinarritzen dira.

Eskola-material hauek argitaratzen diren bitartean, euskal ekoizpen idatziaren paisaia irakasleriaren formaziorako eta ikastolen mugimenduko beharrianak asetzeko material osagarria publikatzen hasten da. Horra hor, adibidez, *Jolasketa* (Aita Onaindia, 1965), folklore eta abesti bildumaz osaturiko liburu mardula, edo 1968ko Euskaltzaindiaren Euskara Batuaren erabakiak bultzatutako gramatika edo alfabetatzearekin batera literatura klasiko zein modernoaren susperraldia.

*Xabiartxo*ren ondorengo eskola-liburuen ibilbide kronologiko honetan haien izaera eta eduki orokorrak aipatu ba ditugu ere, guk ondorengo lerroetan liburu horien edukia zehaztuko dugu. Hustuketa murrizteko asmoz, ingurune arloa lantzen dituztenak hartuko ditugu aztergai eta soilik lan-munduari loturiko gaia, hots, edozein herrik lan arloari eskaintzen dizkion edukiak, hala nola gizakiaren eta herriaren garapenari loturiko lanbideak, teknika adierazpenak, industriaren sektoreak, zientziaren aurkikuntzak eta garapen teknologikoaren agerpena... Gai horiek, beraz, isla zuzena dute sasoi honetan ekoizten diren eskola-liburuetan, irudiz zein testuz, baina guk oraingoan testuan islatzen denari arreta gehiago jarriko diogu, ondorengo lerroetan zehazki azalduko dugunez.

1.1. Txomin Ikasle

Permin Iturriotzen *Txomin ikasle* (1931) testuliburua izango da hustuko dugun lehena. Bertan, *Xabiertxo*-n ikusitako gai batzuk antzera errepikatzen direla ohartu gara. Bere tamaina eta edukia murriztagoa izan arren, kartila edo silabario antzerako liburuxka baita, baserritik eta familiatik sorturiko hainbat lanbide, egoera eta tresneria aipatzen dira sarri, gehienetan gizonezkoari lotuak. Horra hor, adibidez: "*nere aita eta zure anayak layan egiten dute, ardoa eta sagardoa eramango diet, bañan erarik onena ura da*" / "*zure aitak laya beria erosi du baita sega ere*" (32 or.), "*zezena basora bota degu*" (27 or.), "*guk baratx edera daukagu*" (24 or.); "*olategi polita egin dute*" (28 or.), "*nekez etoriko zaizu artzaia*" (37 or.), edo irudiari erreferentzia eginez (sagardoa egiteko prentsa, eta baserriaren aurrealdean bi gizon arpanaz lan egiten) "*Non txikitzen da sagaña?*, eta *Zer egiten dute gizon abek?*" (48 or.). Euskal Herriko antzinako lantegiez bada aipamenik "*ola ikusi du*" (23 or.), eta baserrietan lantzen diren hainbat jaki, uzta eta abere (ogia, oloa, sagarra, artoa, oiloa, zezena, zaldia, untzia...) testuliburuan zehar nonnahi agertzen dira. Lan egitea familiako heldu guztiei dagokien zeregina da, aitonari, amonari zein gurasoei. Hala ere, emakumezkoa baserri barruko zereginetan aritzen da, gehienetan, gizonezkoa, berriz, kanpokoetan. Aipatzen diren lanbide gehienak, bestalde, familia, auzo edo senideen artekoak dira, eta eguneroko bizitzari guztiz lotuak: "*amonak josi du bere gona*" (25 or.), "*lan asko aitak egin du*" (25 or.), "*ama, jostuna emen da*" (25 or.), "*ori iñude apaña*" (27 or.), "*aita gaxo daukagu, sendagilea etori da ikustera /sendagile ona daukagu, gaxoak pozez daude*" (30 or.), "*atzo etori zan jostuna soñeko polita egitera*" (34 or.) edo ikaslea bere pupitrearen gainean lanean (40 or.).

Lanean, eta lan egitearen aldeko aipamenak ez dira falta. Horra hor, adibidez, "*ekin lanari*" (24 or.) edo *Xabiertxo* testuliburuan ikusi dugunaren antzera, lanari eta ondasunari buruzko sozializazio-jarrerak familiatik bertatik azpimarratzen dituzten aipuek. Adibide modura ekarri, horra hor "*Agure baten esan onak*" izenburuko pasarteak dakarrena:

"*Agure batek, bein bere inguruan zeukan mutiko sañari bost gauza auek esan zizkien:*

1. *Jai eguneko lanak iñor eztuala aberaztu.*
2. *Bidegabekeriaz nork bereganatutako ondasunak iñor ez dutela zoriondu.*
3. *Ukar edo limosnak iñor ez duala beartsu egin.*
4. *Goiz aratzean otoitz egiteak lanik ez duala atzeratu.*
5. *Seme gaizto ta oitura txarëkoa iñoiz ere ez dala zorionekoa izan*" (53 or.).

Belaunaldi berriei aitonak transmititu behar die sozializazio egoki baten bidez helarazi nahi dien balio-altxorra. Horregatik, aitonak moralitasunez eta Jainkoaren begirunez lana eta otoitza biltzen dituen

bitartean, eskuzabala izateak eta jaieguneko lanik inor ez dutela aberasten agertzen dizkio mutikoari, diruzale izatea eta bide txarretik lortutako ondasunaren gaitza azpimarratzen dituelarik.

1.2. Umearen laguna

Antzeko ingurunea eta gaiak agertzen zaizkigu *Umearen laguna* (Eusko Ikaskuntza, 1931) testuliburuan: lurraren baliabideen ustiapenetik (baserritik, nekazaritzatik edo arrantzatik sortutako arrantzale, aizkolari...) sortutako lanbideak edo eguneroko bizimoduko beharritan erantzutekoak direnak (familiako etxeko lanarena, iñudea, arotza...). Horregatik, testuliburuan ogibidearen lan neketsuak eta baserriko bizimodu latzak aipamen berezia dute. Adibidez, ama bat haurrari titia ematen ageri da, eta ikonoaren aldamenean, honelakoak datoz: "*amabi ume ase, amasei seme gose, ogi mamigabea*" (7 or.), "*ogia nahi nuke*" (11 or.). Ogibide arloan honako beste hauek: "*Arotzak esku latz*", "*Egia da latz eta garatz*" (46 or.), "*Itsas gizonaren emaztea goizean senardun, aratsean alargun*" (49 or.). Bestalde, irakurtzen ikasteko liburua denez gero, hainbat atsotitz eta esaldi zahar erabiltzen dira testuan zehar, horietariko batzuk lanari eta ondasunei lotuak. Ondo kudeatutako baserria ondasun-iturri, hots, "*baratz eta usategi, aberasgarri*" (47 or.) den bitartean, nagitasunak eta diruzale izateak hondamendia dakar: "*Aita biltzaileari, seme ondatzaile*" (42 or.), "*asko badek, asko bear dek*" (36 or.), "*gaur egin dezakena ez biarko utzi*" (39 or.), "*nagia beti lantsu*" (49 or.).

1.3. Battitta eta Mariaño

Aipatutako ingurune bertsutik edaten du urte batzuk beranduago argitaraturiko *Battitta eta Mariaño* (Euskal Herria, 1952) testuliburuak. Hor ere Euskal Herriko baserria da hainbat lanbideren sorburua. Baserria lurraren menpean egonik, urtaroaren arabera langintza desberdinei ekiten zaiela agerrarazten digu testuak: "*Aite-amak egurketa joanak ziren chara zola baterarat, haurrak etche-zain utzirik. Hian chuchen chakhurra ere berekin eramana zuten, ez gogoraturik egun bethean laborari-etche chume batetara ohoikik jin zitakela*" (77 or.). Neguan, berriz, "*Negian ezta lan handük: kabalen edo barneko lan zenbait. Ordian, aita ai da eskalanpu (eskalpoin) egiten. Sedella (établi) batetan, istigar (érable) pheza elibat muldatzen düti, bee buiaeki phas phas elhestan ai delaik, galtho arrapostiak beak arrunt esanez*" (46 or.). Baserriko lanbide horiez gain, nekazal giro horretan hain garrantzizkoa den iltzegilea eta bere lantegia aipatzen dira testuliburuan: "*Itze-egilearen zakhurra: Battittak eta Mariañok maite zuten, eskolatik landa, Pierres itze-egilearen lantegian gelditzen. Alta ez zioten Piarresak baitezpada esker ona egiten. Gizon kechua zen eta idorra! Bainan bazen lantegi hartan zerbait herriko haur guziek ardura aiphu zutena eta bethi gogotik ikhusten zutena: errota bat gaitza*" (53 or.).

Baserri-ingurune horretatik hurbil, eskola-mundua aurkezten zaio *Mariaño*-ri. Hor kokaturik, irakaslearen ogibidea agertzen zaigu. Baserri-giroan, familia oso garrantzitsua bada, "*Chuberotar gehienak bezela, Kayet elheketari pollita da eta lakhet du etchiaz eta etchekuez mintzatzea*" (45 or.), eta familia bada lehen sozializazio-gunea: "*Nolako ama halako alaba*" (13 or.), bigarren sozializazio-gunea eskola dela esan dezakegu, adimena garatzeko tokia, hain zuzen. Adimena, bestalde, gizakiengan goraipatzen den balioa dugu: "*Buru onak liburu ona balio du*" (16 or.). Horregatik, *Mariaño*-k eskolan duen jarrera imitagarri agertzen zaigu "*Jarraiki-jarraiki eskolan dabila Mariaño. Hartze ona baitu, erran guziak orduko ikhasiak ditu*" (55 or.). Azpimarratzekoa da, ikaslearen eta irakaslearen arteko ondorengo elkarrizketan Euskal Herriari buruz egiten den aipamena, ondoko pasartean datorrenez: "*Bainan kalakatik ezin ichildua da. Azkenean, errientsa kechatzen zaio.*"

- *Mariaño, amari erranen zionat eskolako kalakari andiena hizala!..*
- *Ez duzu harrituko, anderea, aitag berari errana dio goizean zazpi eskualde hautan ez dela harek baino hobeki mihi azpiko zaina pikatua duenik!... " (55 or.).*

1.4. Sabin euskalduna

Aurreko kartila-itxura horretatik formatua erabat aldaturik *Sabin euskalduna* (Eusko Arg, 1931) testuliburuu dugu. *Xabiartxo* testuliburuan gertatzen den moduan, hemen ere protagonista bat dugu: *Sabin euskalduna*. Sabinekin txikitari eskolan ikasitako gauzak idatzi egin zituen eta orain testuliburuaren atal edo ikasgai bihurtu dira, ikasle abertzaleek zer gogoratu behar duten ahanzt ez dezaten. Premisa horretatik abiatzen dira, bada, *Sabin euskalduna* testuliburuaren izaera eta edukia.

Sabin nolakoa den horrela deskribatzen zaigu testuan: "*Sabin euskalduna. Sabin mutiltxo on bat da. Bere gurasoak asko maite dute. Goizeko zazpietan jaikitzen da ikastetxera joateko. Jaiki baño len Aita Gurea eta Agur Miren bat esaten ditu. Gero garbitu; gero gosalduta eta idaztiak artzen ditu. Ikastetxera joaten da, eta asko ikasten du. Sabin oso abertzalea da, eta orregatik bere gurasoak geiago maite dute. Bere lagunekin beti euskera garbiaz itzegiten du. Gizon langile eta onuragarria izan nai du Sabin'ek. Lutelestia, Edestia eta legeak ikasteko gogo aundia du. Bere lanetatik kanpora gelditzen zayon denboran, eusko-ipui eta olerkiak irakurtzen ditu. Bere gurasoen poza da Sabin*" (5 or.). Sabinekin eskolan egiten zuen lanaren deskripzioaren bidez ikaslearen zein irakaslearen betekizunak aipatzen dira, honako pasarte honekin islatzen dizkigunez: "*Ikastetxean: Irakasleak erakusten zuena Sabin'ek lenbiziko ikasten zuen. Oso mentsu zan Sabin, eta azkar ikasi zuen idazten. Iñaki, Joseba eta Beñat bere lagunak onenak ziran. Oso ikasle onak zirelako, Irakasleak idaztixto polit bana eman zien [...].*"

Ipuiak etxean irakurtzen zituzten. Ikastetxean, ikasgaiak baka'rik ikasten zituzten. Sabin amalau urte zituanean, ikastetxetik atera zan. Ikastetxetik atera baño len, Irakasleak erakusten ziona, idazten zuen. O'ela obeto ikasten zuen. Eta o'ela gizon onurakor bat egin zan" (7-8 orr.). Horregatik, urte batzuk geroago, Sabin gizontxo bat egin dagoenean, honek zer gura duen, aipu honetan biltzen da: "*Berak nai luke, berak ikasten zuen bezela, umeak ere ikastea. Eta ontarako emen argitaratzen ditu, ikastetxean artutako idatzi-oa'rez egin zituen lau ingurraztiak. Sabin bezalakoak izan bear dute ume eusko'tar guziak. jZein ona eta azkara zan Sabin!*" (12 or.). Aipatutako testuinguru honetan kokatu behar dugu, beraz, Sabinekin ikaslearen liburuaren luzatzen dien hitzaurrea: "*Ementxen idatziak daude ikastetxean ikasi nituen gauzak. Zenbakitia, Eliztia eta beste gauza on asko ere, ikasi nituen. Euskotar ume guziok gogoz irakurtzea nai nuke, Jaungoikoa'ren ur'en geiago maite nituen gauzak astiro ikusi ditzazuten. SABIN*" (13 or.). Beraz, testuliburuaren agertzen diren lehen hiru ogibideak dagoeneko aipaturik daudela esan dezakegu: idazlearena, ikaslearena, eta irakaslearena. Horien bidez, eskolari ematen zaion betekizuna agerrarazten zaigu: irakaslearen eta liburuaren bitartez belaunaldi berriak abertzaletasunaren balioetan sozializatu eta hezteko.

Dena den, azaldu berri dugun testuinguru horretan kokatzen da testuliburuaren eduki guztia eta, gure kasuan, lanbidearen mundua. Liburu honetan, *Xabiartxo* testuliburuaren bezalaxe, protagonistaren ingurunea kaletarra da, baina oraingoan testuak nekazal munduari eta industria guneari egiten dien erreferentzia ia parekoa dela uste dugu. Nekazal paisaiei zein baserriei loturik hainbat lanbide agertzen dira. Hala ere, baserria ia toki bukolikotzat hartzen da: "*Nekazaria bizi dan etxea da baserria [...]. Emen agertzen dan base'ri onen atarian base'itar bat ikusten degu. Aldamanez dauzka gurdi bat eta bi idi. Base'rietan artoa erain ta sagra'ondoak azteko alo'ak badira. Base'itar'ak biltzen duten sagra'ez, sagardoa egiten da. Base'riaren ondoan ibai txiki bat dijoa, ta beste aldean ur-otz itur'ia dago. Zorionsua da base'itar'a. Lasa ta langile bizi da*" (118-119 orr.). Pasarte honetatik abiaturik, baserria autogestio- eta autokontsumo-gunetzat har daiteke. Horregatik, aparteko puntu batean "*nekazaritza, artezia eta salestitza*" garatzen dira, hirurok hartzen baitira ekonomiaren aldetik Euskadi ezaugarritzen duten ondasun-baliabide gisa. Arrazoi horretan oinarriturik, Espainiakoeekin alderatuz, goraipatzen diren bertako produktuak zein diren, hurrengo pasarteak argitzen digu: "*Nekazaritza, artezia eta salestitza. Euskadi'n gari, garagar, olo, arto, ilar, baba'run, txitxirio, baba, ta ziziri asko ereiten da. Igali ta beste arnari artean, mats, oliondo, urringa edo almendra, ur, lursar, udarbi ta tipulak dira. Emaitz abekin, ardo, olio, ugorki, azuke, patar'-edari, garagardo ta beste gauz asko egiten dira. Egu'en artean, lertzun, aritz eta pagoak daude. Abeeretan lehenengoenak, zaldi, asto, bei, idi, ardi, auntz, txe'ri, zakur, egazi eta untziak dira. Zurikats, asfalto, zink espatoplur, burnime, potasi-gats, ta*"

berun meatz asko dira Euskadi'n. Españi guzian 4.442.872 kintal burni-meatz bildu ta jasotzen dira, ta abetatik 2.123.290 Euskadi'koak dira. Meatz-olioak, altzairu-burdiñak, arikatz liloak, karebeltz gordin eta oletan eragiñak, burni-gozo, burni-burdiñak, zilar eta gatzak badira gure errian" (40-41 orr.). Arrazoi berdinagatik, testuinguru horretan, gure lurraldeak dituen onuren aldeko diskurtso abertzale goraipagarrian, alegia, ulertu behar dugu Bizkaiari buruz egiten den aipamena, zeina, bide batez, Gernikako Arbolari, hots, euskotarren sinboloari, luzatzen zaion: "Euskadi'ko zatirik aberatsena Bizkaia da [...] Bizkaia oso aberatsa da. Meatokiak, itsaontziak, olak, lantokiak eta beste langintza asko baditu" (35 or.), edo "Bilbo Bizkai'ko uri burua da, uri langile ta egilea, Euskadi'n aundiena" (36 or.). Horregatik, "Bizkai'tarak oso abertzale eta langileak dira. Burnea urtutzen duten labe aundiak, Bizkaia'n badaude" (36 or.). Arrazoi berberetan oinarriturik, beraz, ulertu behar dugu honako aipu hau: "Euskotar guzien ereserkia Gernika'ko Arbola da. ¡Euskotarak! Aintza Bizkai aberats eta abertzaleari" (36 or.).

Arestian esan bezala, Euskal Herriko ingurune fisiko eta kulturalari loturik hainbat ogibide aipatzen dira: erreka uren eraginez sortutako errotako lanaz aparte (21 or.), almadietako arraunlariak (22 or.), irulea eta joskina (Andre Maia Erregina-Abestian, 81 or.), apaiza eta neskatxa (Pernando Asmeketarra eta Apaizaren neskatxa, 83 or.), artzaina (Tartaro, 85 or.), burdigilea (Bittor Garaitonandiarren "Anai onak", 94 or.), erretorea (G. Muxika-ren Pernando Amezketarra, 98 or.), artzai zuberotarra (79 or.), epailea (116 or.). Ogibide horietatik aparte, Ameriketako aurkikuntzan, Kolonekin batera, bizkaitar arrantzalea (74 or.) agertzen da, eta Elkano getariarra, zeinek "lehengo aldiz ludiari jira eman zion" (74 or.). Kristautasunaren zabalkundearekin batera, hainbat lanbide eta pertsonaia ere aipatzen dira, honako pasarte honek dakarrenez: "Josu'ren erakusketak doneak azkar izan zituen ja'raitzaile bikañak, gure Euskadi maitean. Goizperkia zabaldu zuten: Lapurdi ta Bearneén, VII gizaldian, Maestrix'ko gotzai zan Amando deunak; gero Iruñan, Pirmin ta Onesto'k. Euskadi oso uskurtzale edo jainkozalea da. Eta euskotarak ziran, beste askoren artean, deun abek: Xabier'ko Pantzeska deuna, Loiola'ko Iñaki deuna, Prudentzi deuna, Pirmin deuna, Orosi, Nunilon ta Alodi neskutzak" (75 or.).

Testuliburu honetan, Xabier'ko-n bezalaxe, gauza guztien sortzailea den Jainkoaren ostean gizakiaren adimen sortzailea goraipatzen da. Horregatik, gizakiak gauzak sortzeko duen gaitasunean kokatzen da gizabidearen garapena: "Jainkoa'k bere irudi ta antzera, bustin zatitxo baten bidez gizona egin zuen. Ta gizonaren saietsezur batetik emakumea atera zuen. Gizaki bakoitzari arima eder bat eman zion Jaungoikoa'k" (107 or.). Gizakiak bere sormenari esker egin du aurrera: harkaitzetako zuloetatik irtenda eta, txabolak, egin ditu sutegiak, abereak hezi ditu... "Gero lu'ra landutzen ikasi zuten ta nekazari egin ziran. Asko ta asko somatzen jaririk, bizitza bideak erestutzen

ikasi zuten, lenengo makiñak azmatu ziran arte. Gure egunetan azkeneko urte abetan berzi olategi aundiak eraiki dira ta jakintzeta edertietan asko auferatu degu. Euskadi oso jakintsu ta auferatua da" (112-113 orr.).

Lanaren arazoari lotuta, Ameriketara joandako emigranteak aipatzen dira, euren langiletasunari esker mundu guztian ezagunak direnak: "Ludián bizi diran euskotarrak: Bere sortetarik kanpora bizi diran euskotarak 2.000.000 irixten dira. Arjentina'ko Erkala'n baka'rik, 800.000 euskotar eta 400.000 euskotar aur badira. Ameriketara joan diran euskotarak bere izapen eta langiletasunaz berezten dira" (39 or.). Ondasunen araberako klase-banaketa zuzenean ez da agertzen, hainbat herri-kontakizunetan gizartea nolakoa den agertzen den arren. Hala ere, diferentzia horiek markatuagoak dira "Iru ikasle, beren ikastopo'etan, eri batzuek ikustera joan ziren. Gau baten ostatuan..." (96 or.) pasartean eta, "Anaia onak" izeneko kontakizunean non baserritar familia batek, bere semearen ofizio-ikasketak ordaintzeko diru nahikorik ez eta, beste anaiak Tolosako txapeloletara lan eske doazen, euren famili elkartasuna adieraziz: "Aitak itz-egin zion burdigile on bati, ta gertu dago erakusteko, bañan ogei ogerleko eskatzen ditu au'rez. Ez genduen dirurik etxean, ta il ontan base'ri aldean lan gutxitxoago izaten dan ezker, zugana jo degu dirutza ori irabasteko ustez" (94-95 orr.). Aberastasun-kontuan gaudela, aberriarekin erlazionatzen den aberastasuna aipatzen da, zergak ordaintzeko ematen den arrazoia dela medio. Zergaren bidez aberriari ematen dioguna denon ondasuna da, aberria herriaren altxorra baita, kantuz eta ikurrez adierazten dena: "Abe'riaren aunditasunari laguntzeko ordaindu bear ditugu, bere onerako eskatzen dizkiguten onezko zergak. Baita be'ra danean ere, gudan zaitu bear degu [...]. Abe'riak bera goraltzeko lanak bere seme'ei beti eskertzen dizkie ta edestiaren ori edeenak gordetzen daki, beren izenak antxen eza'ri ditzan" (110-115 orr.).

1.5. Lutelestia

Urte bat geroago argitaratu zen Permin Iturriotzen Lutelestia (1932), Euskal Herriko lurra edo geografia lantzeko, batik bat. Lehenengo orrietatik agertzen zaigu baserria, paisaiarekin uztarturik, baserritarren bizitoki eta bizimodu propiotzat hartuz: "Basetxea: Mendi ta ibaretan zear sakabanaturik dauden etxeak dira basetxeak edo base'riak. Basetxe inguruko lu'rak landuz bizi dira, base'ritarak. Basetxe edo base'riak atara zabal, sukaldea, logelak, ikulua, ganbara, mandioa ta etxeordea izaten ditu. Basetxeak euki oi ditu bere inguruan: aran, gerezi, piko udare ta muxerka ondoak, baratza korkor bat, soroak bai ordekan bai aldapan, belardiak, sagastiak; eta urunago: o'ategia, itur'itxoa, e'reka, otadia ta basoa" (4 or.). Horregatik, "Lu'ra goritu ta lantzen duten base'ritare'ei, nakazariak deritzaie" (4 or.).

Bestalde, baserriko lanak eguraldiaren menpe daudela, hots, Jainkoaren menpe daudela ere esaten

zaigu: "Basetxeko nagusiari etxeko-jauna deitzen zaio ta bere emazteari etxeko-andrea. Nekazarien lan eta arazoak alper gofian dira, Jaungoikoa'k eguzki ta euriaz lu'ak gozatu ta indartzen ez baditu" (4 or.). Baserriaz eta beronen inguruenez 'Garoa' liburutik hainbat irakurgai hartuz, Jainkoarengandiko menpekotasun hori nabarmentzen da sarri, eta baserriari eta beronen edertasunari ematen zaion kutsu bukolikoa ere nabarmena da. Hala ere, Euskal Herriko lur-azala desberdina dela eta, nekazaritza ere desberdindua agertzen da luraren izaeraren arabera: "Euskalerriko lur-azala bi motakoa da. Iparrean eta erdian oso zimurra eta zakarra, mendiz josia; eta egoan laba. Egoko nekazariak, lur zelaia diralako makinaz erabiltzen dituzte, ez ala iparrekoak lur zakarrak dituztelako" (24 or.).

Testuliburuak idatzizko testuan lanbide asko ez ditu aipatzen -bai, ordea, ikonoetan-, eta irakurtzen ditugun batzuk pertsonaiaren ospari loturik agertzen dira. Batetik langileak -artzainak, nekazariak, arrantzaleak...- ditugu eta, bestetik, gizon ospetsuak: "Elkano itsagizon bulartsuak, lehengoz orain 4000 urte bira eman zion Lurrari" (16 or.), gotzai jauna, bere egoitza Gasteizen dagoelako aipatua (41 or.), "Xabier'tar Prantzisko Done naparrak, japonar asko kristautu zituan" (54 or.), eta "Pilipinas'ko ugartearen eta inguruko itsasoetan ibili ziran XVI eunkidan Zumarraga'ko seme Legazpi eta Ordizia'ko Urdaneta jakintsua" (62 or.).

Dena den, Euskal Herria aberatsa eta herri aurreratua dela behin eta berriro aipatzen dira testuan zehar. Adibidez, Euskal Herriaren definizioa ematen denean: "Euskalerria: Gure sorteria Euskalerria da. Europa'ko eri zarenetakoa eta auferatuenetakoa bat da. Euzkalerriko semeei euskaldunak deritzaie. Erljioa ta isakera.- Euskaldunak Katoliko sutsuak dira eta lege zaren zaleak dira. Lanean iraunkorak, eta ohitura garbikoak. Euskaldun'en izkuntza euskera da" (38-39 orr.). Euskal Herriaren bizilagunen atalean emigrazioa eta inmigrazioaren arazoak aipatzen dira, baina ez da horren zergatiaz arrazoirik ematen, bai, ordea, euskarari egiten dion kaltea: "Euskalerria'k edo Euskadi'k 1.324.375 bizilagun ditu. Azkeneko urteetan bertako seme askok erbestera alde egin dute eta arotz asko sartu zaigu etxean; euskerak ez du ezer asko irabazi onekin" (39 or.). Euskal Herriko erreferentzia horrez gain, gure herriaren antolamendu politikoa dela eta, hona hemen egiten den aipamena: "Nafaróa, Araba. Bizkaia ta Gipuzkoa orain España'ko erkidiak dira" (46 or.), edo Europa lantzen denean "Europa'ko lurraldeak dira: España eta Prantzia eta aben mendeen daude Euskalerri edo Euskadi'ren sei zatia" (50 or.). Hori dela eta, sarriago agertzen dira Espainiarekiko erreferentziak, Frantziarekikoak baino.

Hala ere, testuliburuak lan munduaren ezaugarriak Euskal Herriaren errealtatetik jasotzen dituela esan dezakegu. Horregatik, Euskal Herriaren ikuspuntutik harturik, zazpi lurraldeetako ezaugarriak sakon aipatzen ditu testuliburuak. Lurralde bakoitzaren langintza aurreratuenak, bertan ekoizten eta saltzen diren

produktuak zehatz-mehatz aipatzen dira, tokian tokiko hiri edo herriaren berezitasun ekonomikoak emanez. Munduko lurraldeen arteko konparaketa horietatik abiatutik, "lurralde aurreratuenak" lemapean aipatzen da beti goraldatzen den edozein ezaugarri ekonomiko. Aurrerapenaren adierazle bezala, lan-sektoreak (abelgorri edo azienda, basoak, salerosketa, olak...), garraioak (urontziak, transatlantikoak, aireplanoak...), garraibideak (burdinbideak, bide zabalak, itsasbideak, egazki-bideak, almadiak...) eta gizarte-komunikabideetako tresneria (urritizkiña, airegabekoa) dira aipatuenak lurralde arteko konparaketa horietan, honako pasartearen irakur daitekeenez: "Langintza: Alemania, Prantzia, Ingalaterra eta Italia auferatuenak langintzan. Europa'k dituen bideak, burnibideak eta uritizkiñak erien salerosketa asko ugaritzen dute" (51 or.). Bestalde, orduko urteetan arrazari ematen zitzaion garrantzia zela eta, Europa eta arraza zuriko lurraldeak aurreratugotzat jotzen dira hainbat kasutan, honako pasartearen diogenaren arabera: "Gizon guztiak soin berdintsua dute, baña begi, ezpain, ile ta lañaren margoa, ez ain berdiñak. Endak lañu zuri, ori, gofizka eta beltzezkoak dira. Lañu zuridunak ugarrienak eta baita auferatuenak ere" (20 or.).

1.6. Pisia

Orain arte ikusi ditugun testuliburuekin konparatuz, oso desberdinak dira orain aipatuko ditugun Gabirel Jauregiren *Pisia* (1935) eta *Kimia* (1936) testuliburuak, biak Gaubekak argitaratuak. *Pisia*-ren sarreratik bertatik esaten da liburu horren zergatia, hots, euskaraz aipatzea zientziaren edozein gertaera, honi egokitzen zaion hiztegitantza erabiliz. Horregatik, zientzia unibertsalaren legeak eta aplikazioak euskaraz agertzen dira, tokian tokiko -gure kasuan Euskal Herriko-beharretara moldatuz. Idatzizko testuan, beraz, ez dago lanbide-aipamen askorik, baina direnak euskal munduan erroto dira, nonbaiten erroto direnean. Esanak esan, ikonoetan hainbat lanbide agertu arren, testuan honako hauek baino ez ditugu aurkitu: "burdia auferantz doanean, atzeko tente-mutila dindilizka ba daroa..." (41 or.), "lekaide edo praile txanodunak" (111 or.) edo "Mendiko etxera lapu'ak sartuagaz batera, etzeandereak urrutizkiñez mikelteai dei-egin eta mikelteak lapu'ok berebiziko arin oratu daikiez, euren asmo gaizto guztiz bete baño lenago" (238 or.).

1.7. Kimia

Aurreko pasartearen azaldu dugunaren antzera gertatzen da hurrengo urtean argitaraturiko *Kimia* testuliburuarekin, non Euskal Herriko ohituretan eta langintzetan sustraitutako gatzaga eta buztinolak ikuspuntu kimikotik begiratuta aztertzen diren. Gatzagari buruzko testuak honela dio: "Ereketako ur batzuk gatz asko eukiten dabe nastuta. Gatzdun urok lañiñean zabaldu ezker, eguzkiaren berotasunak ura lunduta, gatz lañiñeko lur-ganean gelditzen da; Gasteiz alboko Añana erian onan egiten dabe gatz." (1936, 100 or.).

Ikusi 54-garen irudian lariñak ugari. Itxasoko ura be gazi-geza da ta ur ori larrinñetan luñunduta be egiten dabe gatza. Ur gazia eguzkitan ezin berotu izan ezker, sutan berotu daiteke ta olan egin gatza. Gatzaga eta Leniz eritxoan olantxe egiten dabe gatza" (82-83 orr.). Gatzagatik aparte, buztinolari lotuak ematen diren prozesu kimikoak ere azaltzen zaizkigu hurrengo pasarte bietan: "Kaolin autsa toki askotan aurkitzen da. Altzon (Gipuzkoa'n) ugari da. Kaoliñari burdiñea erantsi ezker, buztindu egiten da. Buztiñagaz pitxar, katilu ta ainbat ontzi egiten dira" (135 orr.), edo "Buztiñola: Buztin-lurrak batzuk, besteak baño garbiagoak izaten dira. Kaoilin gabia, portzelanazko ontziak egiteko aukerakoa da. Buztiñagaz katiluak, telak, ladriluak, pitxarrak, lapikoak eta beste amaika ontzi egiten dira. Oñetarako lenen buztinñ hupetik atera egiten da, gero uragaz busti ta lupeztu, uren ontziaren antza artuazo 89-gaen irudian lez, eta, azkenez, laban eñe, ta ontzi dotoreak, 90-gaen irudian daukuz" (137 orr.).

1.8. Aurtxoa II

Ostekoa, eta horregatik eduki aldetik apur bat desberdina, Itziar Muñoaren *Aurtxoa II* (Euskerazaleak, 1968) testuliburua dugu. Dударik gabe, liburu honek euskal testuinguruan duela bere iturburu bakarra esan dezakegu. Horregatik, testuliburu honetan orain arte ikusitako osagai batzuk errepikatzen direla ikusiko dugu, eta berri batzuen hastapenak islatzen hasten direla nabarmenduko dugu. Baserria zer den ez da definitzen, baina lanaren mundua baserrian kokatzen da, gehienetan, edo oletan edo tailerretan. Hona hemen, adibidez, baserri-giroan kokaturik aipatzen diren nekazal lanak: "*Jantzi mantarrak eta mendiko langilleei gosaria eroan. Bideetan ardi ta arkumeen txintxarriak esaten dauskue langilleak nun diran. Txapela kendu ta beragaz agurra egiten dauskue*" (9 orr.). Era berean, nekazaritzatik jasotako uztak agertzen zaizkigu baserriko egunerokotasunean murgildurik: "*Aurten matsa ugari dago ta mamitsua izango da eguraldi euritsu ta beroa izaten ba da. Gaba izartsua dago ta eguraldi atsegiña izango dogu matsa batzeko. Atzoen otzara utsetan mamitsua dagoan matsa itzi*" (17 orr.). Horrela, uztaren osteko baserriko ohituretan sustraitutako prozesu batzuk agertzen zaizkigu: "*Otzaran dagoen sagarrak sagardotegira eroan. Morroia, ikusmiran egoala, sagarrak naspildu ditu ta sagardotegitik igeska joan da*" (16 orr.). Baserri-giro hori naturaltasun osoz agertzen zaigu. Batetik, baserriko eguneroko bizimoduan ematen diren hainbat eskulan agertzen dira: "*Baserriko tramankuak etartean dagoz, morroi baldarrak garbitzeko. Trikili-trakala ibilli da ta tramankulua puskatu dau. Traketsa benetan; baña mutil trebeak dana atondu dau*" (22 orr.), edo "*Ateko krisketa zarra brastada batean puskatu dabe. Indarraren indarraz atea bere guztiz arrakalatu da. Gizonak tresnak artu ditu ta beste ate bategaz truk egin dau*" (27 orr.), edo "*Orman dagoen giltz aundiak untze txikia okertu, dau. Beste untze lodiagoa artu ta mallu baltz aundiaz ondo ipiñiko dot*" (30 orr.). Bestetik, haurrak

nekazal giro horren egunerokotasunean sozializatzen dira, baserriko ohituretan murgildurik: "*Bedar-meta borda ondoan egin burdi orretatik ateratako bedarragaz. Zigor ederra artu dabe burdi ganean egozan aurrak bedarra zanpatzen jardun direlako (Garbitu burdiaren kurpilla ta sartu etartean.)*" (12 orr.). Euskal Herriko ohituretan sustraitua, arrantzalearen lanbidea ere agertzen zaigu: "*Gizon orrek gorputz aundi dau. Eskutik dindilizka lebatz ederra dauka. Itz egin barik, erratz barri bategaz, lureko orratz guztiak batu ditu*" (27 orr.). Eguneroko lan deskripzio hauetan nabarmentzen da orduko euskal gizarteak euskararekiko zuen arazoa ere, hots, herrietan euskara erabiltzen zen bitartean, kaleko giroan ia ez zela entzuten. Zentzu horretan arrantzari loturiko honako pasarte hau oso adierazgarria da: "*Gaur erriko ondartz politera joan gara ta bertan itsas-ontzi ugari ikusi doguz. Itsasorantz urteteko, tresnak atonduen ziarduen. Danak izkuntz bardinñ itz egiten eben*" (31 orr.).

Oletan, nekazal tresneria konpontzen da. Egoera horri loturik, ola-langile eta langile berezituak agertzen zaizkigu honako bi pasartetan: "*Berebil beltza ate ondoan gelditu da. Golde ola nun dagoen galdetu dau. Bere ondoan mutil ta neska asko bildu dira. Geldi-geldirola ola aurkitu dau*" (13 orr.) eta "*Gure olara tramankulu barria ekarri dabe. Gizon trebe bat etorri da, tramankulu zaharra kendu ta barria ipiniaz bereala lanean jarri dau. Lana amaitu ta gero garbilekura joan da ta uraz bri bra garbitu da*" (23 orr.). Bestalde, lanaren saritzat, baserri-giroko jaia eta dantza agertzen zaizkigu: "*Langilleak lan egin ondoren danboliñaren inguruan dantzatzen ziran*" (10 orr.). Era berean, jai-eguna, familia ospakizun gisa egun berezi gisa hartzen da: "*Gaur jai-eguna da ta mayaren gañean janari asko dago baña ez da geyegi izango. Nire anayekin bazkaldu behar dot. Arek, batzuek ibayan eta besteak zubian jolasean dabiz. Etxeko leyotik begiratuta ikusten dodaz*" (20 orr.).

Etxeko lanari loturik, familiaren presentzia ere nabarmena da: "*Etxean aita, ama, arreba, iru anai ta neskamea bizi gara. Gure etxeko neskamea oso ona da. Soñeko gorria ta zapi zuri-zuria daukaz*" (5 orr.). Neskamea etxeko lanaz arduratzen da, hurrengo pasarteak dioten moduan: "*Sukaldeko pertz gorria prest dago, gaur illuntzean hamabost lagun datozelako. Neskatsa, begiratu eizu pertz ortako janaria*" (36 orr.). Amak ere badu etxeko lanaren ardura: "*Amak umeen askaria ipini dau ta seaskako zapian dagoen eulia uxatu dau. Azpillean ezti ta mami goxoak jarri ditu. Umeak zalia artu dau ta azpilla mami barik itzi dau*" (8 orr.). Etxe barruan eta familiako harreman arruntetan kokatzen da emakumezkoaren jostun ogibidea, hurrengo elkarriketak adierazten duenez:

"Jostundegiko lurean jostorraz ugari dagoz. Nork bota ditu?"

- *Arek, izeko, iñork zapalduta miña artzeko.*
- *Mutil, atoz onantz, jaso berehala danak ta kutx-ganean dagoen kutxatillan itzi*" (38 orr.).

Aipatu ditugun lanbide horietatik aparte, Elizari lotutako batzuk ere agertzen zaizkigu. Aurreko testuliburuetan ikusi dugunez, Jainkoa da guztiaren egilea: "*Gizonak eta emakumeak Jaungoikoak egiñak dira. Mutillak eta aurrak bere Jaungoikoak egiñak gara; Orregaitik gu, zuek eta danok Jaungoikoarenak gara*" (7 or.). Baina oraingoan Jainkoari baino toki gehiago, Elizari eskaintzen zaio, Eliza Katolikoari, hain zuzen. Orduko Konkordatua zela eta, testuliburuan euskal gizartean Elizak zuen garrantzia islatzen dela pentsatzen dugu. Ikusiko dugunez, Eliza Katolikoaren dotrinatik abiatutik edo Elizari lotutako lanbide-aipamenekin batera, erlijioarekiko izan behar dugun begirune eta errespetua aipatzen dira. Atal honetan honako lanbideak agertzen zaizkigu: arotzarena "*Bere aita Jose'gaz arozkontzan lan asko ta ugari egin eban*" (39 or.); edo eliz karguari lotutako honako beste hauena: Aita Santuarena, apostoluena, gotzain eta abadeena, ondorengo pasartean irakur daitekeenez: "*Jesusék ez gaitu lurlean bakarrik itzi, gugaitik aldarean bere gelditu da. Ganera bere orde, Aita Donea, itzi dausku. Aita Donea Erromán bizi da, ta danok maite ta zaintzen gaitu*" (41 or.), "*Gotzaiñak eta abadeak laguntzen dautsoe lan onetan. Apostuluen ordekoak dira ta arek lez gure arima edo gogoia zaintzen dabe. Aita Donea, gure aita dan ezker, maite egin bear dogu*" (42 or.).

Beraz, agertzen diren lanbideak eskulanari lotuagoak ikusten ditugu, etxeko lanek, zein lehen sektoreko zereginak edo lantegiko eginkizunek nabarmentzen dutenez. Lanbide gehienetan eskulana nagusitzen da, bai gizonezkoaren kasuan (baserritarra, basoko langilea, morroia, langile berezitua, arrantzalea, olako langilea, arotza...) bai emakumezkoarenean (etxeko lana, neskamea eta jostuna). Horregatik, izaera horretatik kanpo gelditzen dira eliz erakundeari lotutakoak: apostolua, abadeak, gotzainak, Aita Santua.

1.9. Giza-Soiña

Bi urte geroago argitaraturiko Iñaki Goikoetxearen *Giza-Soiña* (Euskerazaleak, 1970) testuliburuak ere gizarte-egoera antzekotik edaten duela uste dugu. Testuliburuaren hitzaurrean datorrenez, "*euskal ikastolak, Jainkoari esker, asko ugaritu dira azken urteetan, baiña ikas-liburuak ez hainbeste*" (3 or.) eta, horregatik, testuliburu egiteko irizpide nagusiak aipatzen ditu egileak. Guk bertatik honako hauek bildu ditugu: giza-soiñari "*euskal arnasa emotea*", "*ezagutzak eta ariketak [...]* ikasitako gaiari lotuak", "*euskal-abestiak, lehen ikasitakoa, doiñua bide, aurtxoan biotz-buruetan sartu dedin*", eta "*irudiak ere euskal kutsukoak*". Testuliburuan agertzen diren edukiak euskal munduari erreferentzia zuzena egiten diote, baserriari zein inguru kaletarrari, testuz zein ikonoz, bide batez erlijioari buruzko aipamenak egiten direlarik. Lehen ikasgaian gizona zer den azaltzen zaigu: "*Gizona Jainkoak egiña da. Lur gaiñeko abere eta landare, aietako egazti, eta itxasoetako arraiñen nagusi, jaun eta jabe gizona da. Gizonaren gaiñetik bakar-bakarrik Jainkoa*" (8 or.). Beraz, euskal gizakiaren soina eta

gogoia dira testuliburuak hartzen dituen erreferentzia nagusiak: *soiñak burua, soin-enborra eta soin-adarrak* dituen moduan, *gogoak oroimena, adimena eta naimena* ditu. Bi erreferente horiek izango dira, euskaltasunarekin batera, lanbideetan ikusiko ditugunak. Agertzen diren lanbideak giza soinaren atalen batekin edo adibide modura erreferentzia zuzenago bat egiteko erabiltzen dira: "*aizkolariak, pelotariak, futbolariak eta beste kirol-zaleak, garri biguna izaten dute*" (25 or.), "*ukabilkariak eta arri-jasotzailleak gazte giartsuak zian oi dira*" (49 or.), "*Lan egiñaz giarrak indartu egiten dira. Langilleak indartsuak dira. Alperkerian, ostein, indarrak galdu eta giarrak makaldu egiten dira*" (51 or.). Beste batzuetan, gure gorputza atalaren funtzionamendua azaltzeko lanbide batzuk hartzen dira konparaketa gisa: digestioan elikagaiek jarraitzen duten bidea, ogia egiteko prozedurarekin parekatzen da, sabela errotatzat hartzen delarik. Horregatik, errotatik ogia egitera pasatuz *oikina* eta *ogi-saltzailea* aipatzen dira. Arnasaren gaian, "*Ola-gizona, auspo birekin, gau eta egun, putz-egin et putz-egin*" (59 or.), eta gure gorputzaren garbiketaz emakumea, etxeko andrearen errolean: "*Etxeko andrea: Etxeko andreak etxea garbitzen dauenean, bildu dituan loikeriak zikin-ontzira botatzen ditu*" (96 or.). Arnasketaren gaian ere, emakumea rol edo eginkizun berdinean agertzen zaigu: "*garbitzaileak xaboiak zapi zikiñak garbitze dituan kez, biriak ere oxigen'az...*" (57 or.). Lanbide horiez gain, *saltzaile*, *erosle* eta *Itziar andereñoa* aipatzen dira "*artekodun batek zordunari*" izeneko kontaketan. Nabarmentzekoa da, lehengo batzuk eta oraingo beste lanbide asko euskal kontakizunetan kokatzen direla: "*Atxondo baserriko etxeko-andra eta etxeko-jauna*" (21 or.), "*Bein Gorbeiko mendiko artzain bateri...*" (28 or.), "*Lau lagun indartsu*" izenburuko euskal ipuin zaharren protagonisten izenak goraipatuz: "*Laurak: Giartsu, Indartsu, Eizari eta Ola-gizona, joan eta joan aurrera, Galipornia'ko Erregearen uri-burura eldu ziran*" (52 or.), "*Erriko abadea...*" (99 or.). "*Kukubel artzai txikia*" (117 or.). Beste batzuetan, dotrina-kontuak Euskal Herrira ekarriz, Kepa Deuna, *apustulu zein ikasle* gisa agertzen da, edo azkeneko gerra karlistako kontakizunetik hartuta *komandantea* eta *guda-mutilak* (132 or.) aipatzen dira. Bertsolariek ere badute bere tokia testuliburu honetan: "*Bilintx... eta beti Donostia'n bizi arotz lanetan*" (100 or.), eta *Pello Mari Otaño* bertsolaria "*Ameriketara joan bearrean aurkitu zan*" (109 or.), euren bertsoak eta biografia aipatzen direlarik.

Oro har, lana eta lanbidea gorputzaren indarrari lotzen direla esan dezakegu. Horregatik, langintza gehienetan horrelako lanbideek aipamen ugariago dute. Gorputzaren indar hori dela eta, agure eta adineko pertsonak estatikoki edo geldirik agertzen diren bitartean -indar falta edo gaixorik baleude bezala-, gazteak eta helduak gorputz-mugimenduaren adierazle indartsu gisa agertzen zaizkigu, gehienetan. Arrazoi beragatik, gorputzari edo zentzumenari lotutako esku-lanbideak (txistulari, dantzari, bertsolari, kantariak...)

aipatuagoak dira buru-lanarenak baino. Dena den, buru-lana ere lana dela esaten da honako aipamenean: "Kirioak, ikasketa eta buru-lan gogorraz, nekatu egiten dira" (65 or.).

Bestalde, lana, batetik, eta langilea izatea, bestetik, gizakiengan goraiatzaren diren bi balio ditugu, hainbat euskal esaera zaharretan agertzen denez: "*Langile eta nekazarien dirua: osasuna eta eskua*" (35 or.), "*Jainkoak gizonari amar atz, lanerako aberats*" (35 or.), "*alperkeria, askoren ondamendia*" (51 or.), "*geroa, alperren leloa*" (51 or.), "*gaur egin al dozuna, ez biarko utsi*" (51 or.), "*lan lasterra, lan alperra*" (51 or.) "*Gitxika, gitxika, asko egiten da*" (51 or.), "*Alper egon, eta alper lana egin, biak bardin*" (51 or.).

Gizakiaren aurrerapen modura, eta ez modu berezian agerturik, giza soinen ikuspuntutik duen garrantziak baizik, hainbat aurrerakuntza agertzen dira. Adibidez, argindarraren bidez gure inguruko gauzek funtzionatzaren duten moduan, gure gorputzak ere nerbio-sistemari esker funtzionatzaren duela esaten denean, gure inguruko hainbat aurrerapen aipatzen dira: "*Gure etxean telebista ikusteko argindarra bear dogu. Irratia entzuteko, naiz makiñak igitzeko ere argindarra bera da. Gure gorputzean ere berdintsu, begiak ikusteko kirioak bear dira. Belarriak entzuteko, naiz soin-atalak igitzeko kirioen bearra dogu*" (64 or.). Elikagaiaren gaian eta janariaren kontserbatzean izozgailua agertzen zaigu: "*Janariak ez usteltzeko izozkin edo frigorifikuetan gordetzen dira*" (82 or.); eta ikusmenaren arloan argazki makina. Gizakiaren aurrerapen gisa, eta giza soinari begira duen garrantziagatik, sekulako trataera ematen zaio lehen bihotz-trasplantea egin zuen osagileari: "*Barnard Jauna izan da, gizona gizon danetik, lenengo aldiz biotz-aldaketa egin dauan sendagillea*" (76 or.). Eta berari ematen zaion garrantzi berbera aplikatzen zaio bere zuzendaritzapean zegoen lan-taldeari: "*1968 urtearen bigarren eguna da: urtarrikak bi. Ego-Afrika'ko Kabo Uriko geixotegian 55 sendagille ta laguntzaille, Blaiberrg Jaunari biotz-aldaketa egiteko prest dagoz. Guztien zuzendari Barnard sendagillea da*" (77 or.).

2. Euskaraz ekoiztuaren nolakotasuna

Euskarazko testuliburugintzaren ekoizpenaren bilakaeraren honako ezaugarriak nabarmen ditzakegu:

Lehen arokoan (1876-1974) testuliburuak dagozkienez, bederatzi argitaletxe dauzkagu, denak bertakoak, Euskal Herriko geografia guztian sakabanaturik daudenak. IXaka aitzindaria bada, Gaubeka da argitaletxerik indartsuena testuliburugintzan, Eusko Ikaskuntzaren babes-lanak aipamen berezia merezi duelarik. Sormen propioa nagusitzen da guzti horietan, ekimen edo saiakera soltea izanik ekoizteko erarik arruntena. Esan daiteke, 1926-1936 urte bitartean eskolarako testuliburugintzak gorakada handia izan zuela Azkue, Arana, IXaka eta Zabala Aranaren akuilukadaren ondorioz, eta liburu-labekada berria agertzen zaigu euskal testugintzaren

paisaia Iturriotz, Estornes Lasa eta Gabirel Jauregiren eskutik. Sormen-lan hauek jauzi kualitatiboa suposatzen dute euskal testugintzan, gaiari ematen zaion trataeragatik eta formalki agertzeko moduagatik (Dávila 1997: 614). Neurri handi batean Eusko Ikaskuntzaren eraginari esker, testuliburu-mota desberdinetan joera eta sentikortasun hori nabaritzen da. Horra hor lekuko, Eusko Ikastola Batzako Gobernu Batzordeak prestatu zuen "1932-33 ikasturteko lehen informea", eta "Métodos de enseñanza" aipatzen duenean irakaskuntzaren curriculumaren ildo nagusiak nola islatzen dituen hurrengo pasarteak: "...Por lo que se refiere a procedimientos de práctica, queremos dejar sentado que consideramos la enseñanza primaria como labor formativa, en oposición a la preocupación intelectualista con que muchos pretenden enfocarla. Por lo tanto, y apoyándonos además en otras consideraciones de orden práctico, desechamos radicalmente, en nuestras escuelas, la organización de la enseñanza primaria a base de asignaturas. [...] En torno a un motivo de lectura y conversación irán agrupándose los temas previamente preparados, cada día o cada semana, por la maestra. Estos ejercicios y dictados, aún versando sobre actividades humanas (historia), localizaciones (geografía) y elementos y accidentes y funciones físicas y naturales, tendrán fijamente como finalidad: el desarrollo religioso, e instrucciones y prácticas de Religión; la caracterización y afianzamiento del espíritu nacional vasco; la orientación del gusto y formación de la personalidad individual; ejercicio gramatical y de expresión; desarrollo del sentido matemático y ejercicios aritméticos" (Amurrio 1992: 6).

Euskararen erabilerari begira, adibidez, testuliburu bere edukiaren bidez sozializazio-tresna bihurtzen zen, *Xabiertxoren* kasurako aipatzen genuen antzera. Liburua, aldi beran, kultur billegia zen eta euskararen ondarea. Liburua euskaraz burutzen zen, euskal mundutik sortzen, belaunaldi berriei euskal mundua transmititzeko. Euskararen berreskurapena nahitaezkoa zen eta, berarekin batera, Euskal Herriaren nortasunari eutsi behar zitzaion. Horregatik, edukiak euskaraz burutu behar ziren, euskara lantzeko, kultura ezagutzeko eta aberria maitatzeko. Horrez gain, hiztegigintza bultzatu nahi zen, jakintzagaia euskaraz idatziz. Testuliburuaren hitzaurrean, askotan, egile askok euskararekiko zuten jarrera aditzera eman nahi zioten irakurleari. Herriaren aldarrikapen kulturalaren beharrianaz kontzientzia sortu nahi zen.

1920tik aurrera eta 1930. urte inguruan sendotuz joan zen Ikastola eta eskola elebidunei testuliburu hutsuneari erantzun beharrak eraginda, orduko testuliburugintzak helburu argia baitzuen: eskola umei bere hizkuntzaren gramatika, bere herriaren geografia eta historia, kristau dotrina, aritmetika, fisika zein kimikaren oinarriak nazionalismoaren ikuspegitik euskaraz eskaintzea, ideologia abertzale horren bidez biharko euskaldunaren oinarria eraiki zitekeelako. Arestian aipatu dugun Eusko Ikastola Batzako Gobernu Batzordeak prestatu zuen "1932-33 ikasturteko lehen

informearen, argi islatzen da testuliburuarekin zuten arazoa: "Uno de los puntos que puede extrañar en nuestra organización de la enseñanza es la ausencia de libros y la escasez de material de enseñanza. [...] pero hemos tropezado con los siguientes inconvenientes: los libros vascos de sano espíritu nacional, o están agotados, o son caros, o su estilo es impropio para la escuela; y en los libros españoles su espíritu es inadaptable, sus temas o asuntos no son apropiados, o su estilo es absurdo para esta edad [...] Igual dificultad hemos encontrado para proveer a nuestras maestras de los libros de consulta necesarios para la preparación y desarrollo de los temas de enseñanza" (Amurrio, 1992: 6).

Hustu ditugu eskola-liburuetan ikusi dugu gaiak eurak ere balio abertzaleetan sozializatzeko tresna erabiltzen direla, Euskal Herriaren nortasun kolektiboaren berreskurapen tresna gisa. Esan dezakegu, eskolatik bertatik txiki-txikitik hasitako sozializazio horren bidez, euskal gizaki elebiduna lortu nahi zen, bere herriko ohiturak eta historia ezagutu eta maitatuko zuena.

Horregatik, eskola-liburuak Euskal Herritik Euskal Herrirako burutzen dira eta euskaraz. Baserria eta nekazal kultura hartzen dira ikasgunez, eta bertan kokatzen dira lanbideak, prozedura teknikoak, eskulanak, ohiturak, olerkiak, kanta, zein aurrerapen teknikoak edo garapen industriala, urteak pasatu ahala, baserri-giro hori hiritarragoa agertu arren.

Hala ere, hiritar ingurune horretatik baserri-munduko gogorapenak aipatzen dira behin eta berriro. Adibidez *Sabin euskalduna* izeneko liburuan Sabin protagonistak txikitako gogorapenak idazten ditu belaunaldi berriak hezitzeko bera hezitua zen balioetan; antzekoa gertatzen da *Aurtzua II* izenekoan. Gizakiengan sinisten da eta, berauen eginahal kolektiboa (elkartasuna, auzolana) goraitzen da aberriak behar duen batasunari begira eta etsaiari eusteko. Sabindar jeltzaleek etsaia Espainian zuten. Laikoa zen hura, gaztelaniaz egiten zuena, espainiarra, eta hezkuntza-arlotik ikusita maisu-maistra zena. Horren orde, testuliburuarekiko edukian agertzen diren gaiak, hauek dira: Jaungoikoa, euskara, aberria, eta hezkuntza. Aipatutako sozializazio horri begira, abertzaletasunaren balioak (abertzale ona izatea) goraitzen ziren testuliburuan, bertan irakasle euskaldunen esanak imitagarri bihurtuz. Aberriari buruzko gaiak lantzen dira testuliburuaren bidez: aberriaren aldeko zergak, garraio eta garraiobideen aurrerakuntzak, naturaren kontserbatzea, nekazarien kezkak, emigrazio politikoa (Ameriketara), zein kanpoko emigrazioak (euskarari egindako kaltea), euskal pertsonaia ospetsuak, euskal ereserkiak... Espainiar zein frantziarra Estatuak ez dira aipatzen, ia. Are gehiago, horiekiko identifikazioak saihesten dira. Curriculumean, bestalde, Landetaren eta foruzaleen nazionalismoan oinarrituriko eskola dugu, estatu-hezkuntza ofizialean lantzen ziren edukietatik aldentu nahi zelarik.

Arestian ikusi bezala, 1876-1974 aroko euskarazko testuliburuetan herrian, baserrian eta nekazaritzan du lanbideak bere ingurune fisiko eta soziokulturala. Horrez gain, industrializazioaren hastapenak hasten dira agertzen, lantegiaren aurrerapenarekin batera. Hala ere, belaunaldi berriak gizarteratzeko, lanbideari berari baino garrantzi handiagoa ematen zaie baserriari, familiarri eta eskolari. Sozializazio horren garrantzia testuliburuetan islatzen da, irakasleari ematen zaion trataeratik batetik, eta, jakintza eskuratzeko liburuari eta ikastolari ematen zaion garrantziagatik bestetik. Hala ere, badaude salbuespen batzuk. Adibidez, Jauregiren *Pisia* eta *Kimia* (Jauregi, G. Gaubeka, 1936) testuliburuetan zientzia aplikatuari berari ematen zaio garrantzirik handiena. Ikonoetan agertzen diren lanbideek euskal mundutik, eta euskal kulturatik edaten badute ere -baserri ingurutik zein industrietatik-, zera esan dezakegu, idatzizko azalpenetan euskal erreferenteari modu zuzenean ez zaiola aipamenik egiten. Oro har, erreferentzia gutxi egiten dira, baina egiten direnean, guztiak euskal munduan bertakotuak daude; tokiak aipatzen direnetan edo prozesuak nola burutzen diren zehatz-mehatz azaltzen dituztenean, beti Euskal Herriko kultura hartzen da abiapuntutzat.

Sasoi bereko euskal ekoizpena erderazkoarekin konparatuz desberdintasun batzuk nabaritzen ditugu, bai frantsesez bai gaztelaniaz idatzizkoetan. Iparraldeko eskoletako haurrek erabiltzen zituzten testuliburuak hustu ondoren konturatzen gara, adibidez, antzeko edukiek ez dutela trataera berdina frantsesez idatzitako testuliburuetan. Hauetan, zientzia aplikatuari ematen zaio garrantzi handiena, baina ez da baserritik abiatzen, nekazal eta hiriko zehaztu gabeko ingurunetik baizik. *Les sciences appliquées* (Nathan, 1952), adibidez, horren lekukoa da: marrazki edo irudi eskematikoen bidez, hots, azalpen teoriko-praktiko errazien bidez, etxeko bizimoduan aplikazio zuzena duen ekonomiaaren hastapenak ematen dira, ikasleak etxebizitza horietan eta bizimodu arruntean modu autonomoan balia daitezten. Heldua izango den ikaslea eguneroko arazo horiei modu praktikoa erantzuteko gai izan dadila da, lortu nahi den lehen helburua. Prestaketa horren barruan, zientzia praktikoen hastapenekin batera, elikagaiak kontserbatzeko eta gaixotasuna ekiditeko azalpen teorikoak ematen dira, etxeko, zoro edo etxe-abereen zainketaarako oinarritutako kontzeptuekin batera. Irudiak eskematikoak diren bitartean, testuan, berriaz, azalpen zehatzak eta luzera egokiaz ematen direla esan dezakegu, arreta osoa bertan azaldu nahi den prozesuari, eta soilik berari, jartzen baitzaio. Arrazoi horregatik, ikonoetan lan-ekintza batzuk agertu arren, modu indibidualean agertzen dira, eta lehen esan bezala, etxe-ingurune giroan. Noizbait lan industrialeko langileak bere zereginetan agertu arren, ez da ohikoa. Beste alde batetik, garrantzi handia ematen zaio andreairene etxeko lanari, andre hori etxeko zeregin askotan agertzen delarik. Ez horrela, idatzizko testuetan, non ia inolako aipamenik egiten ez den lanbideetaz edo pertsona horiek egiten dutenaz. Bestalde, *Belles Histoires de France* (Belin, 1954) testuliburuan, bertako historiari

zeregin nagusia emanez, pertsonaia eta kontakizun historikoz josita dago, lanbide zibilari oso toki gutxi uzten zaiolarik. Antzera gertatzen da *Géographie* (Hachette, 1951) testuliburuan, non, Frantziako geografia eta bere nagusitasuna agertu nahian, Euskal Herriak bere ezaugarri propioekin ez duen inolako tokirik. Frantziako lurraldeak sektore desberdinetan lortu dituen aurrerakuntzak hiriz eta herriz agertzen da, zehatz-mehatz, baina Frantziaren orobatasunean, itsasoz beste aldetiko koloniak barne. Arrazoi hau dela eta, lan-sektoreek eurek toki gehiago dute testuliburuan, beraiei dagozkien lanbideek baino, noizbait horietariko batzuk aipatu arren.

Gaztelaniaz idatzitako *Enciclopedia Alvarez* (Miñón, 1957) testuliburuak -Hegoaldean erabiliena-, aldiz, frankismoaren hezkuntza-ideologiatik edaten du bete-betean, eta edukiari ematen zaion trataeragatik, ideologia sortzeko eta transmititzeko tresna zuzena bilakatzen dela ikus daiteke. Idatzizko testuan nabarmentzen denez, gizartearen aldaketari eta eliteen formazio moral eta intelektualari begira, testuliburuak erakusten duen sozializazio-eredua aristokraziari dagokio gehiago, burgesiari baino. Hori dela eta, lanbideari ematen zaion garrantzia eskasa da. Nekazaritza agertu arren, Espainiako erregio desberdinen baliabide ekonomiko gisa agertzen da, erregio horien bizimodua karakterizatzen duen osagai gisa. Testuliburuan, industriari eta garapen teknologikoari oso garrantzi eskasa ematen zaio, zeren eta ikasleak gizarteratzeko hartzen diren balioak humanitateetan oinarriturik baitaude. Testuliburu entziklopedia denez gero, testuan gizarte-arloak gehiago lantzen dira, ikasketen arlo zientifiko-teknikoak baino. Eskola espiritualista eta morala eraiki nahi da positibismo eta materialismoaren aurka. Hala ere, aberri-hezkuntza erlijioaren paraleloa denez gero, bandera, ereserkia eta Franco-ren erretratua gurtzeko ikurrak dira. Horrez gain, hainbat idazle eta pertsonaia historiko ere agertzen dira, Espainiako zein Hispaniadetik sortutako bizitza eta erakarpenak gorapatzeko direlarik, gaztelania inperial eta ospetsuaren aldarrikapenean. Gloria inperial horietatik edaten duen kutsu elitista eta erlijioso-inperialista hori dela medio, nazional-katolizismoaren ideologia sartzen da testuliburuaren bidez, eta langileriari edo lanbide desberdinek sortzen duten arazo sozialari ez zaio arretarik jartzen. Idatzizko testuan nabaria denez, bertan islatzen da orduko eskolak zuen zeregin ideologiko-politikoa, hots, belaunaldi berrian errotoz ezabatu aurrekoarenaren kutsua (Errepublikako ideologia liberala zein langile-mugimenduaren ideologia). Horregatik, klase sozialari begira, goi-mailako klasea hartzen da eredutzat, bere jarrera eta ohiturak barne (hiriko kopetadun eta trajedun gizonezkoa txakurra paseatzen). Hezkuntza-sistema zela medio, gutxiengo bati zuzendutako eskola bultzatu nahi zenez -entziklopedia ideologia horren isla delarik-, idatzizko diskurtsoan langileria baztertuta gelditzen da, talde zuzendarien pribilegioak mantentzen eta eredutzat hartzen diren bitartean. Bazterketa horretatik aparte,

entziklopedian bertan liburuaren zati bat mutilei zuzendua dago, eta beste desberdin bat neskei eta, horrela, hezkuntza-sistemako hezkidetzaren debekua bere muturrera eramaten da, testuliburu horren isla zuzena delarik. Zentzu honetan, emakumearen hezkuntza berezitua agertzen da, amatasunari eta etxeko lanei zuzendua dagoena.

Ulergarria da, erderaz ekoizten ziren testuliburu hauek eta antzeko beste batzuek ez zutela asetzen euskaldungoaren nahiak eta, horregatik, hurrengo urteetan, Europako 1968ko Maiatzarena eta Euskal Herriko borroka politikoak gogortu ahala euskal kultura alorrean, eta irakaskuntzan bereziki, azkartze-prozesuari hasera ematen zaiola. Epealdi honen azken zatian, 1970etik 1975era bitartean sekulako loraldia ematen da euskal irakaskuntzan eta izaera iraultzaile eta alternatibo horrek testugintzaren sabaia jo zuen, dudarik gabe. Ikastolaren mugimendua, bera, orain, kale-fenomenoa bihurturik hainbat gatazka eta sorkuntzaren arrago da. Egoera honetan, ahalegin askorekin frankismoaren oztupoak gaudituz, 1960. urtetik aurrera Ikastolaren mugimendua loratzen hasten da, eta hezkuntza-sistema ofizialari aurre eginez, hezkuntza-proiektu gisa, hizkuntzaz, helburuz eta pedagogiaz alternatiboa izan nahi duen proiektu politiko-kulturala da. Horregatik, ulertuko dugu euskal hezkuntzaren ikuspegitik erretzen ari den sasoia emankorra eta aberatsa den bitartean, oraindik ez da loratzen testugintzaren alorrean. Eskola euskaldun alternatibo hori sortzeak orduko eskola ofiziala errotoz iraultzea zekarren; eskola horretan euskaraz eraiki behar bazen pedagogia berria -aktiboa, modernoa eta eragilea-horretarako ikasmateria ere sortu beharra zegoen. Esan daiteke, eredu berri honek pedagogia ekintzailearen printzipioak, eskolarako materialak eta planteamendu berriak, euskaltzaletasuna, euskara hutsezko eredu hezitzailea, irakasleriaren etengabeko formazioa, eta Elbira Zipitriaren hainbat printzipio pedagogiko hartu eta bereak egin zituela. Modu honetan, Euskal Herri osorako eraberritu eta zabaldu zen Ikastola, eskola nazional gisa. Honegatik, guztiagatik, loraldi kultural honetan, eta oinarritzko irakaskuntzaren ikuspuntutik ikusita, guk geuk, bi egitasmo pedagogiko aipatu nahi genituzke, neurri handi batean, horien bidez kimatu zelako Ikastolaren geroa: batetik, *Gordailu* Irakasle Elkartearena eta, bestetik, *Saioka* hezkuntza-proiektuarena.

Gordailu, euskal pedagogia mugimendu bat sortzeko eraiki zen. Irakasleak eta irakasleen eguneroko esperientziak bildu, landu, koordinatu edo azkartzeko asmotan bi ekintzetan garatu zuen bere zeregina: ikastaroetan eta argitaletxe modura. 1970etik hasi eta 1978a arte etengabe ikastaroak antolatu zituen Ikastoletako pedagogia berriari erantzuteko eta masifikatutako Ikastoletako irakasleri berria sozializatzeko asmoz. Formakuntza eta testugintza moneta bereko aurpegiak ziren, honako printzipio eta irizpide metodologikoetan oinarrituak (UZEI 1979: 26): 1) Irakaskuntzan aski sarturik zegoen jendearen lana eta esperientzia jaso beharra; 2) Testuliburu ez, baina

haurra lan pertsonalizatu baterako gidatzeko tresna edo materiala sortzea; 3) Ikasmaterial horiek euskal ikuspegia abiabidetzat hartzea eta helburutzat euskal kultura lantzea; 4) Nahiz eta sail berezietan banaturik eman lanak, lan guztiak soziologiaren, ekonomiaren, geografiaren edo historiaren erreferentziak oinarritzat hartuta eramatea; 5) Euskara, geure hizkuntza nazionaltzat hartzea.

Horregatik, 1968an Euskaltzaindiak euskara batua onartu eta Espainiako 1970eko legearen ostean, pedagogi talde berritzaileei eta egoera politikoaren aldaketari esker, hainbat material didaktiko berri sortuko da Hegoaldean. Aipamen berezia *Saioka* proiektua dugu. Modernoa, berritzailea, euskara estandarrean emana, estetika berriari erantzuten dio Euskal Herria abiapuntutzat hartzen duelarik. Hegoaldeko Lehen Hezkuntzako lehenengo zortzi mailak beteko ditu, eta Derrigorrezko Irakaskuntzako maila denei eta arlo gehienei erantzuteko proiektumodura sortuko da. Piaget-en psikologian oinarriturik, sozializatzean, kulturaren integratzean, metodologia eragilean eta irakaskuntza globalizatua printzipio pedagogikoetan sustraitutako proiektu honek, Gordailuk zekarren tradizioarekiko jauzi kualitatibo handia suposatuz zuela uste dugu: batetik lehenengoz ikasmateriala mailakatzen zelako derrigorrezko irakaskuntzan (Euskal Herriko Hegoaldekoan); bestetik, proiektua diziplinaren artean banaturik eta kohesionaturik agertzen zelako, eta azkenik, irakasleak eguneroko praktikatik materiala eta pedagogia sortu beharrean profila teknikoagoa eta itxiagoa zuen pedagogiara moldatu beharra zuelako.

Ikusi dugunez, 1876-1975 epealdia kantitatez ez da oso oparoa. Kalitateari begira, berriz, garrantzi handiko sasoia da euskal irakaskuntzaren ikuspuntutik. Esan dezakegu orduko euskaldunon hezkuntza-egitasmo berriek ziderratu zutela euskal ikasmaterialaren izaera. Hala ere, gure iritziz, 1975. urtea inflexio-puntutzat har daiteke ibilbide historiko honetan. Euskal testuliburugintza modernoaren sorrera *Saioka*-rekin hasten da eta, aldi berean, euskal irakaskuntza ordura arte zeharo desbideraturik eredu ofizialetatik, Estatuaren uretatik edaten hasten da, eredu teknokratikoan eta *helburuen pedagogia*-aren errekatako uretan murgilduz.

Euskal testugintzaren lehen ehun urteri amaiera hementxe jartzen diogu. Hona hemen gure historia ezagutzeko beste modu bat: euskaldunok egindako testuliburutik abiatuz, beraien bitartez garatuko curriculuma agertuz, euskal irakaskuntzaren ildo nagusiak islatu arte.

3. Aipamenak

- Amurrio, M. (1992). "Los discursos de Género y las andereños de las Ikastolas", Comunicación presentada al *IV Congreso Estatal de Sociología. Área de Sociología del Género*, Madrid 24-26 de Septiembre de 1992, 1-9 orr.
- Arrien, G.; Granja, J. J.; Akesolo, L. (1987): *Haur liburu didaktikoen errolda, 1800-1976. Catálogo de obras didácticas infantiles 1800-1976, II. Euskal Mundu-Biltzarra*.
- Askoren Artean (d/g). *Saioka I. Irakaslearentzako Gidaliburua*, Argialetxe Gabe.
- Calleja, S. (1994). *Haur literatura euskaraz. Lehenengo irakurgaietatik 1986ra arte*. Bilbo: Labayru Ikastegia-Bilbao Bizkaia Kutxa.
- Dávila Balsera, P. (1997). "Los libros escolares en euskera", in Escolano, A. (Dir.): *Historia ilustrada del libro escolar en España. Del Antiguo régimen a la Segunda República*, Madrid: Fundación Germán Sánchez Ruipérez, 599-620 orr.
- Estornés Zubizarreta, I. (1983). *La sociedad de Estudios Vascos. Aportación de Eusko Ikaskuntza a la Cultura Vasca (1918-1936)*, Donostia: Eusko Ikaskuntza.
- Iztueta, P. (1996): *Intelligentsia kimatuaren orbelak*, Donostia: Kutxa Fundazioa
- (2000). *Hezkuntza, Hizkuntza eta Boterea Euskal Herrian*, Donostia: Utriusque Vasconiae.
- Perez Urraza, K. (2003). *Zientzia, teknologia eta lanbideen agerpena Euskal Herriko testuliburuetan*, Doktore-tesia, Leioa: Euskal Herriko Unibertsitatea.
- (2004). *Curriculum eta testuliburua Euskal Herrian*, Donostia: Utriusque-Vasconiae.
- Torrealdai, J. M. (1997). *Euskal Kultura gaur*, Nafarra: Jakin.
- UZEI (1979). *Ikastoletarako Textuliburuak*, Arg. Gabe.